

Наталія Желіховська,
к. н. із соц. комунік, доц. (Київ)

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ КАФЕДРИ ІСТОРІЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Упродовж багатьох років існування кафедри історії журналістики, яка значний час мала назву історії журналістики і літератури, особливу увагу приділяли дослідженню становлення й розвитку журналістської та публіцистичної творчості. У полі зору науковців, які згуртувалися навколо кафедри, перебували як історичні періоди розвитку української преси, так і постаті окремих публіцистів, редакторів та громадських діячів, їхня роль в українському та світовому суспільному розвитку.

Серед журналістикознавчих дисертаційних досліджень, що проходили атестацію в спеціалізованій ученій раді Київського національного університету імені Тараса Шевченка з часу її створення в 1982 р., помітне місце займають роботи, виконані на кафедрі історії журналістики під керівництвом професорів О. К. Бабишкіна, В. В. Яременка, М. М. Веркальця, І. П. Мегели, А. Г. Погрібного, Н. М. Сидоренко, доцентів В. П. Михайлюти, Н. Ф. Остапенко, Т. В. Старченко.

Однією з перших робіт, захищених у новоствореній спеціалізованій ученій раді у 1983 р., була дисертація на звання кандидата філологічних наук В. А. Гошовської «Становление и развитие рабочей прессы в Восточной Галиции в последней трети XIX века», підготовлена на кафедрі історії журналістики під керівництвом професора В. В. Яременка. Наступні три дисертації на звання кандидата філологічних наук були підготовлені й захищені завдяки науковому керівництву професора О. К. Бабишкіна. Це роботи Г. О. Золотухіна «Проблема положительного героя в советской литературной критике (На материале периодической печати 70–начала 80-х гг.» (1986), Г. І. Назаренко «Проблемы нравственного воспитания в творчестве Василя Быкова и их интерпретация в прессе» (1987) і О. І. Коцевої «Леся Українка – публицист и Болгария» (1988).

Також три роботи на звання кандидата філологічних наук були підготовлені завдяки керівництву професора А. Г. Погрібного: О. В. Сибіренко-Ставроянці «Заголовок в киевских газетах второй половины XIX – начала XX века: содержание и функции» (1991), © Желіховська Н., 2014

О. В. Чекмишев «Міфо-символічна система публіцистичних текстів Симона Петлюри у контексті національної міфології» (1996). У 2006 р. Е. Г. Шестакова захистила дисертацію «Теоретичні аспекти співвідношення текстів художньої літератури і масової комунікації» на звання доктора філологічних наук за двома спеціальностями: журналістика і теорія літератури. Професор А. Г. Погрібний розпочав керівництво дослідницькою роботою С. В. Шебеліста «Особливості розвитку сучасної української есеїстики в системі журналістських жанрів», яку довела до успішного захисту в 2009 р. доцент В. П. Михайлюта.

У 1997 р. на кафедрі історії літератури і журналістики було підготовлено дві роботи на звання кандидата філологічних наук: під науковим керівництвом доцента В. Г. Дончика відбувся успішний захист дисертаційного дослідження С. М. Квіта «Літературно-критична й журналістська діяльність Михайла Рудницького у 1910–1930-х роках», під керівництвом доцента Н. М. Сидоренко – успішний захист ґрунтовної праці О. Д. Школьної «Становлення та розвиток системи періодичної преси Катеринославської губернії 1838–1917 рр.».

Також у 1997 р. підготовлено і захищено доцентом кафедри, кандидатом філологічних наук М. М. Веркальцем дослідження на звання доктора філологічних наук «Художня та науково-публіцистична орієнталістика А. Кримського у контексті літературного і культурного процесу України 2-ї пол. XIX – поч. XX ст.» (науковий консультант – професор А. З. Москаленко). Згодом, у 2007 р., під керівництвом професора М. М. Веркальця В. В. Губарець захистив роботу на звання кандидата філологічних наук «Українська етнічна преса США та Канади (1945–1994 рр.): особливості висвітлення україно-американських взаємин».

На кафедрі історії літератури і журналістики під керівництвом професора В. Ф. Іванова, О. А. Щербакова підготувала роботу на звання кандидата філологічних наук під назвою «Проблема формування національної еліти України крізь призму преси 90-х років», захист якої відбувся у 1999 р.

2000 р. став успішним для захисту ще однієї дисертації на звання доктора філологічних наук. Завідувачка кафедри історії літератури і журналістики, доцент, кандидат філологічних наук Н. М. Сидоренко захистила дисертацію «Українська таборова преса першої половини XX століття: проблеми національно-духовного самоствердження» (науковий консультант – професор А. З. Москаленко).

Згодом під керівництвом професора Н. М. Сидоренко було захищено 18 дисертаційних робіт, серед яких чотири на звання доктора

наук із соціальних комунікацій: О. В. Богуславський «Преса української міжвоєнної еміграції в Європі міжвоєнного періоду 1919–1939 рр.: національно-патріотична дискусія» (2009), І. З. Павлюк «Українськомовна легальна преса Волині, Полісся, Холмщини і Підляшшя 1917–2000 років як структурна частина загальнонаціонального інформаційного простору» (2009), С. І. Кравченко «Періодичні видання Польщі 20–30-х років ХХ століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікація, польсько-український діалог» (2010), Ю. В. Колісник «Журнальна періодика УРСР (1950–1980 рр.) у формуванні суспільної свідомості» (2013).

На звання кандидата наук із соціальних комунікацій під керівництвом професора Н. М. Сидоренко було захищено 10 робіт: А. М. Волобуєва «Становлення і розвиток преси Києва (1835–1917): типологія, проблематика, національна спрямованість» (2008), В. О. Гандзюк «Часописи Поділля періоду національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.) у відстоюванні ідей державності» (2008), В. В. Георгієвська «Становлення та розвиток рекламно-довідкової преси на території Східної України ХІХ – початку ХХ століть» (2009), В. О. Садівничий «Публіцистично-художня діяльність Миколи Данька в контексті національного інформаційного простору 60–80-х років ХХ століття» (2009), М. В. Варич «Двомовна преса в умовах білінгвізму в Україні: історія, практика, тенденції розвитку» (2009), Т. О. Моїсєєва «Українська преса Австралії (1949–2007 рр.) як чинник збереження національно-духовних цінностей» (2009), С. Ф. Привалова «Журнали «Українська хата» (Київ, 1909–1914) та «Нова Україна» (Прага, 1922–1928) як головні репрезентанти ідейного наповнення та особливостей публіцистики Микити Шаповала» (2011), А. М. Тимошик–Сударикова «Редакційна політика паризького журналу «Тризуб» (1925–1940)» (2012), А. А. Борець «Публіцистика Петра Стебницького: проблема держави та нації» (2012), Н. Г. Герасимчук «Трансформація фейлетону на шпальтах київської преси другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: призначення, жанрова сутність, стилістика» (2013).

Також під керівництвом професора Н. М. Сидоренко було захищено три роботи на звання кандидата філологічних наук: А. В. Кобинець «Громадська думка» / «Рада» (1905–1914 рр.) – перша щоденна українськомовна газета Наддніпрянської України: утвердження національної ідеї» (2005), О. І. Хобта «Мистецька періодика Одеси другого десятиріччя ХХ століття: історико-функціональний аспект та інтерпретаційні особливості» (2005), Т. В. Хітрова «Типо-

логічні особливості періодичної преси Запорізького краю (1904–1920 рр.)» (2007).

Завдяки науковому керівництву професора І. П. Мегели, на кафедрі було підготовлено такі дисертаційні дослідження: у 2007 р. захищено дві роботи на звання доктора філологічних наук: Н. В. Яблоновська «Преса етносів Криму: проблема національного відродження і діалог культур» і М. К. Василенко «Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі»; у 2008 р. В. Л. Кондратська захистила роботу «Медіаобраз Криму в поліетнічному інформаційному просторі Автономної Республіки Крим (2002–2007 рр.)» на звання кандидата наук із соціальних комунікацій.

Під науковим керівництвом доцента Н. Ф. Остапенко здійснено підготовку й захист трьох робіт на звання кандидата наук із соціальних комунікацій: Л. І. Звєдлівська «Контент авторських шпальт сучасних іспанських письменників Хав'єра Маріяса, Розі Монтеро та Артуро Переса-Реверте» (2012), С. М. Ключко «Типологічна характеристика ЗМК Криму (1954–2004 рр.)» (2013), О. О. Сидоренко «Становлення і розвиток дитячої та учнівської періодики на території України (кінець ХІХ – початок ХХІ століття)» (2013).

Завдяки науковому керівництву доцента Т. В. Старченко, підготовлено і захищено також три дисертаційні дослідження. Зокрема у 2004 р., В. Ю. Тарасюк дістав звання кандидата філологічних наук у результаті захисту роботи «Журналістська діяльність Августина Волошина в контексті розвитку закарпатської преси». Звання кандидата наук із соціальних комунікацій дістали: у 2008 р. – Л. Г. Масімова «Концепція людини та світу в публіцистичній і художній творчості Умберто Еко», у 2009 р. – У. О. Колесніченко «Домінантні мотиви у християнських дитячих журналах сучасної України».

Дисертаційні роботи, написані впродовж зазначеного періоду, характеризуються різноманіттю у виборі тем, чіткою та виваженою інтерпретацією історичних фактів з позицій історичної справедливості й національного відродження українського народу. Серед згаданих праць варто виокремити основні напрями наукових зацікавлень дослідників.

Найчисленнішою групою досліджень є праці, присвячені вивченню особливостей становлення та розвитку преси окремих історичних періодів на різних частинах українських земель. Це роботи А. М. Волобуєвої, В. О. Гандзюка, В. В. Георгієвської, В. А. Гошовської, С. М. Кличко, А. В. Кобинець, В. Л. Кондратської, Ю. В. Колісника, І. З. Павлюка, О. О. Сидоренко, Т. В. Хітрової, О. І. Хобти, О. Д. Шкільної, Н. В. Яблоновської. Зокрема, хронологічні межі

дисертаційного дослідження Ю. В. Колісника охоплюють період радянського тоталітаризму в УРСР (1950–1980), який характеризується зростанням впливу журнальної преси в суспільному житті країни. Джерельною базою наукового дослідження Ю. В. Колісника стали журнали «Україна», «Вітчизна», «Жовтень», «Всесвіт», «Дніпро», «Вісник Академії наук УРСР», «Український історичний журнал», «Мовознавство», «Мистецтво», «Народна творчість та етнографія», «Наука і життя», «Малютко», «Барвінок», «Піонерія», а також самвидавна преса кінця ХХ ст. («Український вісник», «УВ-Експрес», «Кафедра», «Листки прес-служби УГС»). У дисертації окреслено сутність і поняттєву основу тоталітаризму та авторитаризму, проаналізовано їхній вплив на розвиток журналістики, досліджено організаційну роль партійно-радянської преси, її залежність від компартійної ідеології, тотального контролю й цензури.

«Пріоритетним напрямом журнальних ЗМІ 1950–1980 років було *возвеличення соціалістичних досягнень, популяризація ратних і трудових подвигів, пропаганда соціалізму та комунізму*» [4, 13], – зазначає автор основну тематику журнальних публікацій офіційних видань, зауважуючи, що «поряд з офіційними ЗМІ діяли неформальні джерела інформування – український самвидав, фольклор, зарубіжні радіопередачі, які також впливали на зміну суспільної свідомості. Легальні і неформальні ЗМІ «перебудовного» періоду стали важливими чинниками національного прозріння й демократизації, виразниками ідеї державної незалежності України» [4, 34]. Також у дисертації проаналізовано висвітлення питань української культури в журнальних виданнях УРСР та розглянуто національний аспект тогочасної преси, розкрито причини й наслідки денаціоналізації українського народу, шляхи імплантування російських цінностей в український інформаційний простір через втручання в історію, літературу, мову, обряди, педагогіку та інші сфери.

Значно меншу, але надзвичайно цікаву групу становлять роботи, присвячені дослідженню особливостей формування та розвитку емігрантської преси, для вивчення діяльності якої потрібно було подолати значні відстані в просторово-часовому вимірі, адже це абсолютно нова та маловідома сторінка як української історії в цілому, так і преси зокрема. Такими першопрохідцями українського журналістикознавства стали О. В. Богуславський, В. В. Губарець, С. І. Кравченко, Т. О. Моїсєєва, Н. М. Сидоренко, А. М. Тимошик-Сударикова.

Часом відстані в тисячі кілометрів долалися завдяки грантам української еміграції. Так, Т. О. Моїсєєва здобула грант україн-

ської громади в Австралії (3000 дол. США) для відрядження в Австралію з метою дослідження журнально-газетної спадщини української діаспори. Решту дисертаційних робіт кафедри виконано на матеріалах преси української еміграції в країнах Європи. Зокрема, праця С. І. Кравченко присвячена становленню і розвитку польської та української літературної періодики, яка виходила у 20–30-ті рр. ХХ ст. на території Польщі. Об'єктом аналізу стали тексти програмної публіцистики, літературно-критичні виступи, суспільно-культурна й мистецька публіцистика міжвоєнного періоду. Завдяки програмній публіцистиці, дослідженню якої присвячено підрозділ під назвою «Ідейно-естетичні параметри програмування літератури», літературні групи та суспільні рухи презентували свої творчі, світоглядні й суспільні концепції: «Характерною рисою програмних текстів було прагнення колективу задекларувати свою окремішність на тлі яскравої палітри різних літературно-мистецьких напрямків і течій і водночас окреслити ціннісний аспект літератури, спрямованість літературної критики» [5, 14].

Авторка розглядає індивідуальну й колективну програмотворчість, оцінними координатами якої служили суспільний та естетичний ідеали, статус митця в нових умовах, ступінь автономності або заангажованості літературної творчості, комунікативні пререференції та вплив на реципієнта. На особливу увагу заслуговує висвітлення теми України в публіцистиці польських авторів Ю. Лободовського й В. Бончковського та виступи з метою популяризації української літератури в Польщі українських публіцистів Є. Маланюка й Б. Лепкого, активних поборників польсько-української співпраці в усіх сферах культурного життя.

Ідея польсько-української співпраці розкривається й через галерею постатей польських та українських політиків у підрозділі «Політичний портрет на шпальтах тижневика», де змальовані Ю. Пілсудський, С. Петлюра, В. Липинський, політичні діячі польського прометеївського руху. У дисертації висвітлено інформаційно-аналітичну функцію публіцистичних текстів, які мали на меті пізнати людину-політика, показати його роль в історії обох народів.

Дослідженню діяльності відомих публіцистів, редакторів та громадських діячів присвячені роботи А. А. Борця, М. М. Веркальця, Л. І. Звелідовської, С. М. Квіта, О. І. Коцевої, Л. Г. Масімової, С. Ф. Привалової, В. О. Садівничого, В. Ю. Тарасюка, О. В. Чекмишева. Так, наприклад, об'єктом дисертаційного дослідження А. А. Борця стали публіцистичні та художні твори П. Стебницького, надруковані в українській та російській пресі, збірка нарисів «Поміж

двох революцій», праці «Українське питання», «Галичина, Буковина і Угорська Русь», «Україна та українці», «Українська справа» та ін.

Використовуючи положення постколоніальної теорії західних та українських істориків, культурологів та літературознавців, А. А. Борець уперше розглянув українську публіцистику початку ХХ ст. як частину національного антиколоніального дискурсу, ґрунтовно дослідив націєтворчі та антиколоніальні особливості публіцистики П. Стебницького, закономірності її функціонування в межах різноманітних дискурсів. У роботі з'ясовано політичний та культурний контекст подій на етнічних українських землях на початку ХХ ст., визначено взаємозв'язок між функціонуванням політичних концептів «федерація», «автономія», «державність», «самостійність» у творах публіциста та змінами у його національній ідентичності, визначено основні стратегії опору панівному дискурсу й показано імпліцитну антиколоніальну спрямованість його художньо-публіцистичних творів. Також досліджено процес проведення публіцистом символічних кордонів між українською та російською націями, зокрема після жовтня 1917 р.: «У текстах, написаних у цей період, росіян загалом зображено як цілковито «інших», «чужих», а Росію – як метафізичне зло, східну деспотію; Україна ж відповідно стає носієм європейського «духу» й традицій» [1, 10]. У висновках зазначено, що художньо-публіцистичні твори П. Стебницького мають антиколоніальний характер, у них йдеться про трагічність денационалізації, вразливість національного світу перед викликами імперії.

Теоретичні питання ефективності функціонування преси, домінантні мотиви змістового наповнення, практика застосування редакційної та державної політики у сфері розвитку ЗМІ та формування суспільної думки стали предметом вивчення дисертаційних досліджень М. В. Варич, Г. О. Золотухіна, У. О. Колесніченко, Г. І. Назаренко, О. В. Сибіренко–Ставроян, Е. Г. Шестакової, О. А. Щербакової.

Зокрема, метою дисертаційної роботи М. В. Варич було комплексне вивчення історичних етапів, особливостей практики і тенденцій розвитку двомовної преси в умовах білінгвістичної мовної ситуації в Україні. Об'єктом вивчення стали всеукраїнські двомовні газети: «Дзеркало тижня», «Голос України», «День», «Високий замок» та ін. Авторка проаналізувала теоретичні підходи закордонних та українських дослідників щодо білінгвізму взагалі та білінгвістичних видань зокрема.

Детальний аналіз виникнення та розвитку білінгвістичних видань на території України дав змогу виокремити державно-ідеологічні чинники формування двомовної преси України в умовах тоталітаризму та перших років незалежності. «Потужний наступ тоталітаризму на українськомовні видання свідчить про цілеспрямоване намагання влади применшити роль української мови, обмежити використання побутовим спілкуванням і водночас максимально розширити права російської. Першим етапом у цьому процесі стало запровадження двомовності. Другим – специфіка подання матеріалів», – зазначає авторка [2, 6]. Також у роботі детально розглянуто переваги і прорахунки українського законодавства в галузі ЗМІ, проаналізовано публікації відомих істориків, політиків, діячів культури та науки, присвячені дискусіям про мову, визначено можливі шляхи популяризації української мови, основні тенденції та перспективи розвитку білінгвістичних видань у нашій державі.

Жанрову специфіку журналістської творчості досліджували М. К. Василенко, Н. Г. Герасимчук, С. В. Шебеліст. Основною метою дисертаційного дослідження Н. Г. Герасимчук було з'ясування етапів становлення та еволюції фейлетону як окремого відділу та газетного жанру в російськомовній та українськомовній київській пресі другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Авторка простежила еволюцію газетного фейлетону, виокремила тематичну проблематику, що була в центрі уваги газетних фейлетоністів зазначеного періоду, дослідила особливості творення жанрових різновидів фейлетону, зокрема використання документально-художніх і стилістичних засобів, проаналізувала майстерність у царині сатиричної публіцистики провідних співробітників київської преси. У роботі розглянуто західноєвропейські традиції розвитку фейлетону та його видозміни на сторінках київської періодики, зосереджено увагу на ролі гумору, іронії, сатири, сарказму в досягненні гумористично-сатиричного ефекту, детально проаналізовано специфіку авторської індивідуальності.

На думку дослідниці, образ автора в журналістському творі не тотожний особистості журналіста, хоча іноді наближено відображає його особистісні риси та властивості характеру: «Специфіка фейлетону як сатиричного жанру обумовила формування унікального варіанта образу автора – образу-маски, що не збігається з реальним образом автора» [3, 10]. Узагальнюючи визначальні аспекти змістової, тематичної, жанрової та художньо-стилістичної наповненості фейлетонів, особливості інтерпретації основних подій другої половини ХІХ – початку ХХ ст., авторка зазначає, що вкорінен-

ня фейлетону на газетних шпальтах стало важливим явищем у повсякденному житті, яке сприяло формуванню суспільної думки, допомагало зорієнтуватися у вирі суспільно-політичних проблем.

Підсумовуючи, варто зазначити, що накопичення наукових знань упродовж багатолітньої плідної роботи співробітників кафедри над темами досліджень свідчить про формування наукової школи, яка сприяє створенню єдиної поняттєво-термінологічної системи та координації напрямів наукових досліджень.

1. *Борець А. А.* Публіцистика Петра Стебницького: проблема держави та нації : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунік. : спец. 27.00.04 – теорія та історія журналістики / Борець А. А. – К., 2012. – 18 с.

2. *Варич М. В.* Двомовна преса в умовах білінгвізму в Україні: історія, практика, тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунік. : спец. 27.00.04 – теорія та історія журналістики / Варич М. В. – К., 2009. – 17 с.

3. *Герасимчук Н. Г.* Трансформація фейлетону на шпальтах київської преси другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: призначення, жанрова сутність, стилістика : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунік. : спец. 27.00.04 – теорія та історія журналістики / Герасимчук Н. Г. – К., 2013. – 19 с.

4. *Колісник Ю. В.* Журнальна періодика УРСР (1950–1980 рр.) у формуванні суспільної свідомості : автореф. дис. ... док. наук із соц. комунік. : спец. 27.00.04 – теорія та історія журналістики / Колісник Ю. В. – К., 2013. – 36 с.

5. *Кравченко С. І.* Періодичні видання Польщі 20–30-х років ХХ століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікація, польсько-український діалог : автореф. дис. ... док. наук із соц. комунік. : спец. 27.00.04 – теорія та історія журналістики / Кравченко С. І. – К., 2010. – 32 с.

6. *Черняков Б. І.* Українське журналістикознавство. Дисертаційні дослідження, 1982–2000 рр.: Бібліографічний покажчик / КНУ імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики; уклад. Б. І. Черняков. – К., 2000. – 63 с.